

APLICAREA FICȚIUNILOR ÎN DOMENIUL DREPTULUI

Autor: Natalia TROFIMOV

Universitatea Tehnică a Moldovei

Abstract: *Prezentul articol este dedicat studiului necesității și justificării aplicării ficțiunilor în domeniul dreptului. Din punct de vedere al formei, ficțiunile, fiind reprezentări false a realității înconjurătoare, sunt utilizate de către legiuitor ca metoda tehnico-juridică pentru reglementarea relațiilor sociale. Această metodă, cerută de realitatea și condițiile obiective și susținând teze fictive care recunosc ceea ce nu există, asigură aplicarea uniformă și eficientă a dreptului. Din punct de vedere al conținutului lor, ficțiunile juridice reprezintă prin sine simple norme de drept care stabilesc reguli de conduită obligatorii obiective și care, stabilind o certitudine strictă, sunt menite să disciplineze participanții raporturilor juridice în exercitarea și executarea exactă a drepturilor și obligațiilor sale, precum și să asigure examinarea rapidă a cauzelor în instanța de judecată.*

Cuvinte cheie: *ficțiuni, metoda tehnico-juridică de reglementare, norma de drept, legiuitor, certitudinea formală a dreptului, procesul de legiferare, aplicarea dreptului.*

Dicționarul explicativ al limbii române definește ficțiunea drept o reprezentare imaginară, falsă a realității înconjurătoare[4]. Prin urmare, ficțiunea reprezintă o teză care din momentul formării sale deja este lipsită de adevăr. Aplicarea tezelor fictive în diferite domenii ale științei este condiționată în mare măsură prin faptul că folosirea acestei metode oferă mari avantaje scutind de necesitatea prezentării explicațiilor de prisos în privința unor sau altor obiecte, fenomene, precum și aplicării mai multor metode de cercetare științifică (admiterea condiționată a adevărului, probațiunea de la contrariu etc.).

În domeniul dreptului aplicarea ficțiunilor reprezintă metoda folosită în dreptul obiectiv și în jurisprudență în scopul reglementării relațiilor sociale și soluționării litigiilor, conținutul lor asigurând recunoașterea celui inexistent și invers. Prin urmare, din punct de vedere al formei, ficțiunea juridică reprezintă prin sine metoda care se aplică în domeniul dreptului și care constă în fixarea unei teze care este lipsită de adevăr din momentul apariției. Ea se manifestă ca un procedeu tehnic potrivit căruia un anumit fapt este considerat ca existent sau ca stabilit, deși el nu există în realitate sau nu a fost stabilit, astfel fiind întărit caracterul său fictiv[2].

Din punct de vedere al conținutului, ficțiunea juridică reprezintă o simplă normă de drept, regula care stabilește o anumită ordine a relațiilor între oameni, norma care reglementează relațiile de ordin material, relațiile realității obiective, și nu relațiile conținutul principal al cărora poartă caracter subiectiv-psihologic. Conținutul ficțiunii juridice demonstrează năzuința legiuitorului de a reglementa o relație socială prin metoda fictivă fixând ceea ce nu există, însăși tendința legiuitorului nepurtînd acest caracter fictiv. Ea este condiționată de factorii materiali și din această cauză are caracter obiectiv. Drept confirmare a acestui fapt poate servi orice ficțiune cunoscută în domeniul dreptului. Astfel, încă în dreptul privat roman era cunoscută teza juridică fictivă precum că cetățeanul străin se considera «fictiv» cetățean roman atunci cînd el era reclamant sau pîrît în procesul judiciar în care cea de-a doua parte era cetățeanul roman[5]. Incluziunea acestei ficțiuni în conținutul reglementărilor juridice era dictată de condițiile obiective ale relațiilor de schimb a mărfurilor între cetățenii romani și cei străini, scopul final fiind simplificarea și eficacitatea soluționării litigiilor. În principiu, legiuitorul recurge extrem de rar la aplicarea ficțiunilor pentru a reglementa relațiile sociale din motiv că altă metodă de reglementare nu poate fi folosită sau nu va avea efectul cerut de condiții obiective.

Din cele expuse mai sus, putem concluziona că prin ficțiunea juridică înțelegem metoda tehnico-juridică aplicată ca o măsură extremă și necesară în procesul de legiferare și de aplicare a dreptului prin care teza inexistentă se declară ca fiind existentă și dobîndește caracter obligatoriu ca urmare a fixării ei în norma juridică.

După cum deja s-a menționat, prezența ficțiunilor în domeniul dreptului nu este frecventă, însă acest fapt nu diminuează importanța lor pentru reglementarea relațiilor sociale. În practica aplicării normelor juridice ce conțin ficțiuni nu apare, în principiu, necesitatea examinării conținutului lor cu scop de a stabili caracterul fictiv al tezelor date. Ele sunt aplicate ca fiind anumite reguli obligatorii stabilite de legiuitor. De exemplu, alin. 2 art. 49 Cod Civil al RM stabilește că „în cazul imposibilității de a se determina ziua primirii

ultimelor informații despre dispărut, termenul pentru declararea dispariției fără veste va începe să curgă din prima zi a lunii următoare celei în care au fost primite ultimele informații despre dispărut, iar în cazul imposibilității de a se determina această lună, de la întâi ianuarie al următorului an”[1] sau alin. 3 art. 52 Cod Civil al RM prevede că „ziua morții persoanei declarate decedate se consideră ziua la care hotărârea judecătorească privind declararea decesului ei a rămas definitivă”[1]. Aceste sunt exemple ale ficțiunilor juridice, ceea ce putem demonstra prin analiza conținutului uneia din ele.

Vom examina, de exemplu, prevederile alin. 3 art. 52 Cod Civil al RM. Este oare adevărat că drept data morții cetățeanului declarat decedat este ziua la care hotărârea instanței de declarare a decesului a rămas definitivă? Desigur că nu, deoarece acest fapt nu corespunde realității. Mai mult ca atât, putem afirma cu certitudine, că această teză nici nu este probabilă. Și chiar dacă admitem că într-un caz ziua în care hotărârea declarativă a decesului a rămas definitivă poate să coincidă cu ziua morții reale a cetățeanului, atunci aceasta va fi doar coincidența întâmplătoare. Evident, legiuitorul la momentul elaborării acestei norme juridice nu s-a bazat pe posibilă întâmplare. Prin urmare, în această normă se stabilește teza care cu bună-știință este lipsită de adevăr, adică se recunoaște ca existent ceea ce în realitate nu există. Aceasta se referă și la prevederile alin. 2 art. 49 Cod Civil al RM.

Necăutând la faptul că tezele menționate mai sus poartă caracter fictiv, ele însă au importanță juridică deoarece sunt fixate în norme de drept[10]. De aceste prevederi se conduc organele de aplicare a dreptului, cetățenii - participanți ai relațiilor ce apar în temeiul acestor norme juridice. Folosirea ficțiunilor este condiționată de particularitățile interne ale dreptului ca regulator al relațiilor sociale, și, în special, de așa însușire a lui cum este certitudinea formală[7] (caracteristica asigurată de formă strictă de exprimare a dreptului - act normativ).

Sarcina particulară a certitudinii formale, ca însușire internă a dreptului, este fixarea exactă, clară în forma stabilită a drepturilor și obligațiilor participanților la relațiile juridice. Dreptul se caracterizează prin certitudinea formală înaltă, atât în sensul obiectiv, referindu-ne la proces de legiferare, cât și în activitatea de aplicare a dreptului, unde ea se reduce la efectuarea justiției în strică conformitate cu prevederile normelor juridice și în forme procesuale strict determinate. Acest fapt condiționează și justifică aplicarea ficțiunilor ca metodă tehnico-juridică. Folosind această metodă, legiuitorul disciplinează participanții relațiilor procesuale, această circumstanță reprezentând una din condițiile examinării exacte și rapide a cauzelor în instanțe de judecată.

Un alt factor care condiționează existența ficțiunilor în cadrul dreptului este necoincidența formei juridice a lui cu conținutul social. În calitate de formă apare dreptul în întregime (ca un sistem de reguli de conduită, gruparea normelor juridice pe instituții și ramuri), pe când conținutul îl reprezintă relațiile sociale care au nevoie să fie reglementate (relațiile ce au loc obiectiv în societate). Deci, din punct de vedere a studiului ficțiunilor, necoincidența între forma și conținutul dreptului se manifestă în aceea că de facto relațiile sociale se dezvoltă într-un fel, însă, bazându-se pe scopuri și condiții obiective, legiuitorul lor le acordă o altă evoluție determinând o regulă cu caracter obligatoriu ce nu corespunde realității (exemplu analizat mai sus privind ziua morții persoanei declarate decedate).

Examinând aplicarea ficțiunilor în cadrul dreptului, ne ciocnim cu întrebarea: nu poartă oare prezența lor în drept caracter tranzitoriu? Reprezintă oare prin sine ficțiunile juridice drept consecințe nedesăvârșirii metodelor și mijloacelor tehnicii juridice? Considerăm că răspunsul este negativ. Astfel, teza, conform căreia data morții persoanei declarate decedate este considerată ziua la care hotărârea declarativă a decesului a rămas definitivă, cu toate că nu reflectă fapte reale, totuși este justificată în această situație complicată, deoarece stabilește certitudinea strictă în procesul soluționării tuturor întrebărilor juridice legate de declararea unui cetățean decedat.

Dacă ne vom întoarce în istorie, atunci putem observa că într-adevăr unele dintre ficțiuni ale unor sisteme separate de drept reprezentau consecințe ale rațiunii juridice insuficiente. Nivelul rațiunii juridice însă se determină de nivelul corespunzător al dezvoltării conștiinței sociale, care, la rândul său, este determinată de condițiile materiale ale vieții sociale. Ficțiunile de acest fel își încetează existența sa odată cu dezvoltarea progresivă a formelor juridice de reglementare a relațiilor sociale. Ca exemplu poate servi ficțiunea din drept privat roman menționată mai sus, și anume, recunoașterea fictivă a cetățeanului străin ca fiind cetățean roman dacă el apărea ca reclamant sau pîrît în proces civil. Odată cu dezvoltarea productivității sociale care, în sfârșit, a condiționat creșterea legăturilor comerciale și de alt fel între state, au apărut ramurile de drept ce reglementau relațiile între cetățenii diferitor state (de exemplu, dreptul internațional privat împrumutat și aplicat din sistemul de drept grecesc). Aceasta a dus la faptul că necesitatea acestei ficțiuni a dispărut, fiind preluate practicile juridice din alte sisteme de drept. Aceeași soartă a avut-o și ficțiunea dreptului privat roman conform căreia «dobînditor de bună credință se recunoștea ca posesor al bunului după expirarea prescripției achizitive și ca urmare dobîndea dreptul de apărare a posesiei asupra acestui bun

împotriva atențarilor din partea terților persoane»[3]. Această ficțiune ulterior a fost înlocuită cu norma conform căreia dobânditor de bună credință era recunoscut ca posesor al bunului din momentul începerii curgerii prescripției achizitive.

Nu toate ficțiunile încetează existența sa în modul menționat mai sus. O parte din ele își va păstra importanța sa până la momentul când reglementarea juridică a relațiilor sociale nu-și va pierde sensul său. Prezența lor în cadrul dreptului este condiționată mai întâi de toate de certitudine formală a dreptului ca sistem de norme de conduită cu caracter obiectiv-necesar pentru menținerea ordinii juridice și nu poate fi explicată prin imperfecțiunea metodelor și mijloacelor tehnicii juridice.

Ficțiunile nu trebuie confundate cu prezumțiile, ultimele reprezentând prevăzute de o normă juridică presupuneri despre prezența sau absența obiectelor (fenomenelor), întemeiate pe legătura între ele și obiecte (fenomene) prezente, aprobate de practica socială anterioară[12]. Caracteristic oricărei prezumții este faptul că:

- 1) ea reprezintă o generalitate cu caracter inductiv (prezumția se formează în baza inducției, adică formarea concluziei generale ca urmare a generalizării unei cantități mici a cazurilor);
- 2) ea reflectă ordinea obișnuită a obiectelor și fenomenelor lumii materiale;
- 3) ea reprezintă o generalizare de un grad mai mare sau mai mic de probabilitate;
- 4) ea este posibilă numai în cazul prezenței legăturii cauza-efect între obiecte și fenomene;
- 5) folosirea ei este determinată de sarcinile reglementării juridice (în cazul prezumției juridice) [6].

Ficțiunile și prezumțiile au caracteristici comune, însă se deosebesc substanțial. Astfel, dacă ne referim la aspecte comune, putem menționa că atât ficțiunile, cât și prezumțiile sunt acceptate convențional ca adevăr, nefiind cunoscut inițial faptul real și posibil în fiecare caz concret al dezvoltării relațiilor sociale, deoarece prezumția poate fi contestată, iar în cazul ficțiunii stabilirea unui alt adevăr nici nu se cere. Această asemănare este cu atât mai mare cu cât gradul de probabilitate a prezumției este mai mic, deoarece în acest caz prezumția se apropie de esența ficțiunii, însă nu se transformă în ea. O altă însușire comună a acestor două categorii, dacă ne referim la aplicarea lor în domeniul dreptului, este că ambele își găsesc o întărire normativă fiind incluse în conținutul normei de drept și formulând reguli general-obligatorii de comportament.

Deosebirea între fenomenele cercetate poate fi efectuată după caracterul de formare și gradul veridicității tezelor fixate. Astfel, prezumțiile juridice și ficțiunile se deosebesc după caracterul de formare. Prezumțiile juridice reprezintă prin sine fixarea normativă a acelei ordini de relații care se recunoaște ca fiind obișnuită, stabilă, normală. Tezele fixate în ficțiuni se formază de însăși legiuitor în scopul reglementării unor relații sociale a coror desfășurare reală, adică adevărul, este practic imposibil de stabilit.

A doua deosebire între prezumțiile juridice și ficțiunile constă în aceea, că, dacă teza ce se conține în prezumție după probabilitatea sa este adevărată, atunci teza fictivă nu poate fi adevărată. În literatura de specialitate se menționează că «trăsătura distinctivă a prezumției este că teza exprimată în ea se bazează pe gradul înalt de probabilitate și, prin urmare, în majoritatea covârșitoare a cazurilor ea va exprima starea reală a lucrurilor,... pentru ficțiunile însă este caracteristic afirmația că o teză este recunoscută ca fiind adevăr, știind că aceasta nu corespunde adevărului. Prezumția, bazându-se pe experiența socială, stabilește ceea ce deseori se întâmplă, ficția însă pe baza născocirii declară ca e adevărat ceea ce cu bună-știință nu a are loc în realitate. Prima este rezultatul concluziilor formate în mod firesc, a doua - rezultatul curat al născocirii»[11].

Izvoarele psihologice de proveniență ale prezumțiilor și ficțiunilor la fel sunt diferite. Prezumțiile reprezintă prin sine, în cele mai multe cazuri, rezultatul generalizării logice formate spontan, ficțiunile însă se aplică numai atunci când legiuitorul recurge în mod conștient la metoda dată. De a se folosi de prezumțiile se poate inconștient, și anume astfel și se întâmplă în viața cotidiană. Oamenii fac generalizări și concluzii, fără a reproduce în conștiință de fiecare dată tot lucru care a fost făcut de alții și de ei însăși o mulțime de ori. Ei inconștient aplică la anumite situații tipice concluzii tipizate făcute în privința acestor situații. Aceste sunt concluzii formate spontan în afară controlului conștiinței omului. Formarea prezumțiilor și aplicarea lor sunt construite pe baza «logicii naturale»[10]. La formularea unei prezumții îndrumă metodele de gândire și cunoaștere care nu sunt formate artificial, inventate conștient de către om, ci însușite spontan în practica umană cotidiană, fără intervenția conștiinței de control a omului. Și în această privință deosebirea între prezumții și ficțiuni se observă foarte bine. Ficțiunea nu poate apărea spontan, nu poate fi formată treptat, nu poate fi construită fără intervenția activității omeneste conștiente. Pentru apariția ei este necesar ca oamenii să se înțeleagă între ei (conform anumitei proceduri - de exemplu, votarea legilor) sau ca ei să prescrie altora că de acum înainte ei vor accepta ca adevărată una sau alta teză, cu toate că tuturor participanților acestei înțelegeri sau celor de la care emană prescripția li este cunoscut că în realitate această teză este inventată de ei, este formată artificial, că în realitate ea nu există și că ea reprezintă doar rezultatul imaginației colective, formate pentru reglementarea unor sau altor relații sociale. Prin urmare, prezumțiile juridice și ficțiuni sunt

fenomenele asemănătoare prin posedarea caracteristicilor comune, însă suficient de diferite pentru a nu le recunoaște ca identice.

Făcînd o generalizare a celor expuse mai sus, putem afirma următoarele:

1. ficțiunile își găsesc aplicare în sistemul național de drept ca metoda tehnico-juridică folosită în procesul de legiferare;

2. legiuitorul recurge excepțional de rar la folosirea ficțiunilor în reglementarea juridică, cea ce de facto explică numărul mic de norme în care este aplicată această metodă a tehnicii juridice;

3. este necesar de a face deosebirea între ficțiune ca metoda tehnico-juridică, care se folosește de către legiuitor, și tendința legiuitorului de a reglementa relațiile sociale în interesele societății prin mijloacele cele mai optimale. Această tendință nu poate fi fictivă;

4. ficțiunea și prezumția sunt categorii asemănătoare, însă nu identice, deosebindu-se în funcție de caracterul adevărului pus la baza tezelor fixate, în funcție de metoda de formare a lor, în același timp urmărind scopul comun - reglementarea relațiilor sociale și asigurarea ordinii juridice.

Bibliografie

Acte normative

1. *Codul Civil al Republicii Moldova*, nr. 1107-XV din 06.06.2002, Monitorul Oficial nr. 82-86 din 22.06.2002;

Literatura de specialitate

2. Baltag Dumitru, *«Teoria generală a dreptului și a statului»*, Ed. «TIPCIM», Cimișlia, 1996;
3. Cocoș Ștefan, *«Drept roman»*, Editura «Lumina Lex», București, 1998;
4. *Dicționarul explicativ al limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic, 1998;
5. Mocuț Emil, Oancea Dan, *«Drept roman»*, vol. 1, Iași, 1993;
6. Negru Boris, Violeta Cojocaru, *«Tehnica legislativă»*, Chișinău, 1997;
7. Popescu Sofia, *«Teoria generală a dreptului»*, Editura «Lumina Lex», 2000;
8. Бабаев В.К., *«Презумпции в советском праве»*, Горький, 1974;
9. Воложанин В.П., *«Юридические предположения в советском гражданском праве и процессе»*, Свердловск, 1953;
10. Лазарев В.В., *«Применение советского права»*, Казань, 1972;
11. Каминская В.И., *«Учение о правовых презумпциях в уголовном процессе»*, Москва-Ленинград, 1948;
12. Кирилов В.И., Старченко А.А., *«Логика»*, Учеб. для юр. вузов, Юристъ, Москва, 2001.